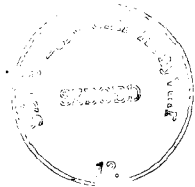

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Derby grófság települései, birtokszerkezete, társadalma és politikai
intézményei a XIV. század végén és a XV. század első felében**

Szántó Richárd

Szeged

2001

1. A dolgozat témaválasztása és célja

Magyarországon kívüli regionális vizsgálatok eredményeiből ritkán készült doktori dolgozat annak ellenére, hogy a hazai történettudomány és ezen belül a középkortudomány, a szakmai közvélemény élénk érdeklődést mutatott európai és Európán kívüli országok története iránt. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a hazai könyvkiadásban kevés mű jelent meg az európai országok középkori történetéről. A kiadott művek jelentős része pedig nem tudományos igényű, hanem inkább az ismeretterjesztő irodalom körébe sorolható. Anglia középkori történetéről ugyancsak kevés a hazai irodalom.

Dolgozatom célja, hogy egy angol grófság, Derbyshire példáján keresztül láthatóvá váljon a későközépkori Anglia grófsági berendezkedése. Első lépésként megkerestem a településrendszer elemeinek, a birtokrendszer alkotórészeinek, a társadalmi csoportoknak, intézményeknek forrásokban és szakirodalomban használt nevét, majd leírtam fontosabb tulajdonságait. Derby grófságról beszerezhető források és irodalom alkalmasnak látszott az angol terminológia egy részének ismertetésére. További célként jelent meg a későközépkori társadalmi és intézményi átalakulás leírása, olyan folyamatok bemutatása, mint a hűbériség és kötelékrendszerének leépülése, a jobbágyság megszűnése és a bérleti rendszer kialakulása, az új társadalmi, politikai presztízs és hierarchia létrejötte, a grófság közigazgatási és politikai berendezkedésének átalakulása.

Anglia 39 középkori grófságából azért esett Derbyre a választás, mert forrásai jelentős része hozzáférhető, az ország középső területein fekszik, nem mutat olyan speciális vonásokat, amelyek miatt jelentős mértékben eltérne a grófságok többségétől.

Számszerűsíthető és statisztikailag feldolgozható források, elsősorban adó- és egyházi összeírások alapján 23 táblázatba szerkesztve összeállítottam dolgozatom adattárát, amely segítségével megrajzolható volt a grófság birtokviszonyait ábrázoló térképsorozat.

2. Források

A felhasznált források között szerepelnek olyanok, amelyek speciálisan Derby grófság forrásai, és olyanok, amelyek nem köthetők egyetlen grófsághoz. Az előbbi csoportba tartoznak azok az oklevelek, adóösszeírások és listák, amelyek a grófságra vonatkozó adatokat tartalmazzák, az utóbbiba sorolhatók azok a források, amelyek a központi adminisztráció, a parlament munkája során keletkeztek, illetve a különböző jogkönyvek.

Henry Bracton jogi munkája *De legibus et consuetudinibus Angliae*, a középkori angol jog legrészletesebb összefoglalása, amelyből például kiderül, hogy a jog milyen ismérvek alapján csoportosította az embereket. Littleton műve (*Littleton's Tenures*) a későközépkori birtokjogot rögzítette. A királyi kormányzat és parlamenti törvényhozás munkája nyomán keletkezett oklevelek, törvények és *statutumok*, vagy például a Magna Carta az egész ország életét szabályozó intézkedések. A *sumptuary law*, amely az öltözködésre vonatkozó előírásokat tartalmazza, elkerülhetetlen a társadalom szerkezetének vizsgálatakor, a törvény különlegessége abban áll, hogy társadalmi csoportokhoz köti a ruházzkodást. Lényegében a politikai hatalom írta elő, hogy különböző csoportokhoz tartozó, különböző rendű és rangú személyek milyen ruhát viselhettek. A politikai, intézményi szféra és az egyes vagyoni csoportok kapcsolatára vonatkozó következtetéseket lehetett levonni a hivatalviselést szabályozó törvények vizsgálatából. A kései középkori angol politikai rendszerben előírták, hogy az egyes hivatalokat milyen rangú és vagyonú személyek tölthetik be. Ennek eredményeként a hivatalviselés hierarchizálódott, meghatározott csoportokhoz kötődött.

Derby grófság forrásai között számos országos összeírás akad, amelyek részben vagy egészben fennmaradtak a grófság adataival együtt. A Domesday Book az első általános jellegű összeírás, amelyet sokáig nem követett ennyire alapos országos felmérés. Az *auxilium*nak, illetve *feudal aids*nek nevezett adó beszedését pontos listákon vezették, az 1284-86, 1302-3, 1346, 1428. és 1431. évi összeírások a birtokszerkezet vizsgálatának nélkülözhetetlen forrásai, ugyanis felsorolják a hűbéresek birtokait, amelyek után az uralkodó kivetette az adót. Ugyancsak fontos összeírás az 1316-ban készült *Nomina villarum*, amely Anglia falvainak és a falvak urainak listáit tartalmazta sajnos hiányosan.

A grófság egyházairól és vagyoni helyzetükről nyújtott információt az 1428. évi egyházi összeírás és az 1530-as évek első felében készült *Valor Ecclesiasticus*. Előbbi az

egyházközségek templomainak vagyonát és bevételeit tartalmazta, utóbbi pedig részletes vagyonleltár, amelyben minden egyházi intézményt összeírtak a hozzá tartozó vagyonnal, jövedelemmel, birtokkal és bevétellel együtt.

Adótörténeti jelentőségükön kívül társadalomtörténeti forrásértékkel is rendelkeznek a fejadó vagy *poll tax* 1377-, 1379-, és 1380-ban keletkezett adólistái, amelyek tartalmazzák Anglia 14 évesnél idősebb lakóinak nevét. Demográfiai forrásértékük felbecsülhetetlen, ennek ellenére a történettudomány elhanyagolja ezeket a kivételes adatsorokat, amelyek máig kiadatlanok, és a kutatók rendre megfontolják róluk. Az adólistákon 1 386 196 személy neve szerepel lakhelyével, foglalkozásával, esetleg társadalmi rangjával együtt. Egyik tanulmányutam alkalmával kijegyzeteltem az adólisták Derby *boroughra* és a grófság néhány más településére vonatkozó tekerceit, amelyek adataiból Derby *borough* társadalmának leírása kapcsán bőségesen idéztem, és a város népességének foglalkozási szerkezetét meghatároztam.

Birtok- és társadalomtörténeti szempontból értékes forrás az *inquisitio post mortem* iratanyaga, amely egy-egy birtokos halála után készült. Ezek a források tartalmazzák az elhunyt nevét, gyakran rangját, címét, birtokai részletes leírását, esetenként jövedelmét, a birtok után járó szolgálatokat és kötelezettségeket, felsorolják a jelentkező örökösöket. A birtokosok halála utáni összeírások az angol fejlődés sajátos vonását jelzik, keletkezésük oka, hogy elvileg végső soron az uralkodó adományozott birtokot minden hűbéresének, akik halála után hűbérúri joga volt beiktatni az új hűbéreseket. Az öröklés jogszerűsége érdekében a korona vizsgálatot indított, amely az öröklés körüli minden részletre kiterjedhetett. Ezt a vizsgálatot végezte az *escheator*.

Szintén sajátos a *Placita de Quo Warranto* eljárások forrásanyaga. Az angol hűbérjog szerint a hűbérbirtokot adományozó hűbérúrnak jogi garanciát kellett vállalnia eladományozott hűbérbirtokai után, vagyis birtokper esetén garantálnia kellett azt, hogy hűbérese birtokát ő adományozta neki. Voltak olyan perek, amelyek során hűbérurak esküdtek egymással ellentétesen arra, hogy hűbéreseik birtokaikat jogosan tartják, és a birtokhatárok jogszerűek. Ilyen eldönthetetlen esetekben az uralkodó bírósága hozott ítéletet, aki legfőbb hűbérúrként rendelkezett birtokviták eldöntésének jogával. Az uralkodói tetszvényjog által eldöntött birtokperek feljegyzéseit, illetve magát az eljárást nevezték *Placita de Quo Warranto*-nak. Ezeket a forrásokat a XIX. században összegyűjtötték és kiadták.

Derby grófság 2700-nál több oklevelét tartalmazza a *Descriptive Catalogue of Derbyshire Charters* regesztagyűjteménye, amely a grófság történetének egyik legértékesebb forrása, szinte minden téma kapcsán lehetett belőle meríteni, a birtokszerkezet vizsgálatához, címek és rangok használatához, peres ügyek kimeneteléhez bőségesen szolgáltatott adatokat. Ez a forrásgyűjtemény felöleli a grófsági birtokos családok családi levéltárainak döntő részét.

Derby grófság politikai életéről adott hasznos adatokat a *Patent Rolls*, és az intézmények működésére lehetett következtetni a különböző bírósági források (*court rolls*) alapján.

3. Alkalmazott módszerek

Elsősorban az elemző, leíró módszert követve magyaráztam el Derby grófság berendezkedésének fontosabb tényezőit: a településrendszer elemeit, a birtokszerkezet jellemzőit, a társadalmi rangsort, valamint az intézmények működését. A bőséges forrásanyag és szakirodalom lehetővé tette munkahipotézis, modellalkotás és teóriák alkalmazásának elkerülését. Ennek ellenére adódtak olyan esetek, amikor bizonyos témakörökben nem találtam speciálisan Derby grófságra vonatkozó forrást vagy alapkutatót. Ilyen esetekben szomszédos grófságok forrásaihoz, vagy azokon alapuló szakirodalomhoz fordultam. Például nem akadtam olyan munkára, amely a jobbágyság településének speciálisan Derby grófságban lejátszódó folyamatait elemezte. Ilyen esetben mérvadónak tartott irodalom alapján leírtam a jelenséget, és ennek megvilágításában értelmeztem a speciálisan Derby grófságra vonatkozó forrásokat. Erre a megoldásra azért kényszerültem, mert kivitelezhetetlen lett volna alapkutatókat folytatni minden feltáratlan területen.

Dolgozatom első részében ismertettem a településrendszer elemeit, amelyekből a birtokrendszer felépült. Az angol birtokrendszer bonyolultabb, mint a középeurópai és azon belül a magyar, ugyanis a birtokok nagyságát nem uradalmakban, és azon belül falvakban tartották számon, hanem *honorok*ban és *feudumok*ban. Ahhoz, hogy érthetővé váljanak ezek a típusú birtokok, elkerülhetetlen volt alkotórészeik leírása, a *honor*, *feudum*, uradalom és falu közötti összefüggések megvilágítása.

A település- és birtokszerkezet szemléltetéséhez, jobb megértéséhez térképvázlatokat szerkesztettem, amelyek nagyobb részben forrásokból, kisebb részben szakirodalomból származó, táblázatokba rögzített adatokon alapultak. Az alaptérképet, amelyen a birtokrendszert ábrázoltam, térképi források és modern szakirodalom alapján rajzoltam meg, lehetőség szerint úgy, hogy az a későközépkori község- és járáshatárokat tükrözze. Ezt a módszert Engel Pál tanácsai szerint alkalmaztam. Visszakereshető adattárak alapján községhatáros térképre szerkesztett középkori birtoktérképet sem angol sem más nyugateurópai ország vonatkozásában nem találtam.

Derby grófság birtokszerkezetének ismertetése után társadalmának leírása következett. A hűbéri berendezkedés leépülésének ismertetését fontosnak tartottam, ugyanis bizonyos elemei fennmaradtak, illetve a társadalom alapszerkezete még hosszú ideig tükrözte a hűbériség bizonyos alkotóit. Ezek az elemek a későbbiek folyamán megváltozott formában újra beépültek az angol társadalmi és politikai rendszerbe. A hűbéri berendezkedés következményének tartom, hogy Angliában minden földért járt valamilyen szolgálat. A hűbériség leépülése után ez természetesen már pénzre váltott szolgálatként teljesült, de fennmaradt. Ez az elv, hogy minden föld után szolgálni majd lényegében adózni kellett, a középkor végéig élt. Ennek következtében nem alakult ki Angliában társadalmi csoportokhoz, egyházhoz, nemességhez kötődő adómentesség, vagyis mindenki adózott, és ezt az elvet a későközépkori angol állam lényegében ellenállás nélkül keresztülvitte adópolitikájában.

A hűbériség leépülése után egy másik fontos hűbéri szokás is továbbélt. Ez a primogenitúra, vagyis a birtokot az elsőszülött fiú örökölte, és ennek következtében az angol grófsági közép- és kisbirtok nem aprózódott fel a középkor végére. A hűbériség a primogenitúra miatt háttérbe szorította a testvérek és rokonok közötti összefogást és szolidaritást, ennek következtében a társadalom individualizálódott, az egyén csak ritkán számíthatott rokonsága segítségére. A rokoni kapcsolatok a hűbériség leépülése után sem erősödtek meg jelentősen, ugyanis az egyes ember nem családi, rokoni kapcsolatait erősítette, hanem szerződéses kapcsolatrendszereket keresett, amelyek révén munkát és szolgálatot vállalt, fizetést és járadékot kapott. Az emberek közötti kapcsolatok egyre inkább elanyagiasodtak, amelyek jelentős része (szolgálatvállalás, házasság, gyámság, kiházásítás, öröklés) pénzben is mérhető gazdasági ügyletté vált, ezt a folyamatot az állam is erősítette adópolitikája révén, amely egyre gyakrabban tette meg adóalannyá az egyes embert és

jövedelmeit. A hűbériség korában a hűbérúr közvetlen ellenőrzés alatt tartotta hűbéresei birtokait, családi kapcsolatait, személyre szabott szolgáltatásokat vagy pénzt követelt tőlük. A hűbériség leépülése után eltűnt a hűbéri hadsereg, politikai és jogi struktúra. Ám az angol uralkodók fenntartották a hűbériség megszűnése után is a koronának teljesítendő szolgáltatások személyre szabottságának elvét, sőt igyekeztek kiterjeszteni az egész társadalomra. A korona igényt tartott mindenki adójára, az adóbevallást szigorúan vették. A XIV. századi fejadók és a XV. században bevezetett jövedelemadók személyre szóló adók voltak, nem a háztartást, nem a családot, nem a földbirtokot tekintették adóalapnak. Az egyén vált adóalannyá, és minden adófizető nevét feljegyezték. A hűbériség ugyan megszűnt a kései középkorban, de az az elv, amelyen alapult, vagyis a királlyal szembeni személyre szabott és át nem ruházható szolgálati kötelezettség elve továbbélt, és beépült a politikai gondolkodásba. A hűbériségnek történelmi távlatokban mérhető következményei voltak, amelyek leépülése után is hatottak. Ezért tartottam fontosnak a hűbériség leépülésének ismertetését. Az emberek közötti kapcsolatok átalakultak, amelynek következtében a társadalmat és államot összetartó struktúrák gyökeres változáson mentek keresztül. Ezek értelmezésére külön figyelmet fordítottam az átalakulás minőségi jellemzőit részletesen elemeztem.

A társadalom vizsgálatakor megkerestem azokat az értékeket, amelyek mentén a társadalmi hierarchia átalakult, összegeztem az egyes csoportok jogi, gazdasági és egyéb ismérveit, amelyek alapján az emberek eldöntötték egymásról és magukról, hogy a társadalmi ranglétra melyik fokán álltak.

A politikai berendezkedés és intézményrendszer vizsgálatakor fontosnak tartottam a kapcsolatok lehetőség szerinti nyomon követését, amelyek révén az egyes érdekcsoportok tagjai kötődtek egymáshoz. A grófsági hivatalok betöltésénél a vonatkozó törvényi szabályozást is figyelembe vettem, és azt, hogy a tisztségeket betöltő személyeknek milyen volt a társadalmi rangja és vagyona.

Az intézményrendszer, és bíróságok leírásakor fontos szempontként jelent meg a jogkörök ismertetése, a bíróságok hierarchiájának bemutatása, és annak megállapítása, hogy különböző jogállású személyek ügyeiben milyen bíróságok voltak illetékesek dönteni.

A politikai- és intézményrendszer ismertetése alkalmával külön figyelmet fordítottam a királyi érdekvédelemzési lehetőségeire, és a királyi hatalom pilléreinek leírására. A grófság

intézményrendszerének kapcsán az intézmények mögötti politikai érdekcsoportok, és politikai struktúrák érzékelését szintén fontosnak tartottam.

4. Fontosabb eredmények

Derby grófság példáján keresztül bemutattam az angol grófsági berendezkedést, ehhez hasonló jellegű munka nem készült a hazai középkortudomány műhelyeiben, ezért dolgozatomat talán joggal tekinthetem az első angol vonatkozású középkori regionális kutatásnak a hazai történettudományban. Művem nem úgy született, mint ahogyan egy angol kutató saját szakmai közönsége számára leír egy angliai grófságot, ugyanis ilyen esetben nincs szükség minden fogalom részletes ismertetésére, hiszen az angol olvasók rendelkeznek országuk történetére vonatkozó terminológiai előismeretekkel. Ezzel szemben magyar kiadásban még nem készült olyan mű, amely az angol történelem fogalomkészletét legalább részben elmagyarázná. Ezért kellett ismertetnem az angol terminológia vonatkozó részét, és részletesen leírom olyan jelenségeket, amelyekről a hazai szakirodalomban téves vagy elnagyolt magyarázatok olvashatók. Különösen kevés, vagy szinte semmi sem jelent meg magyar kiadásban az angol hűbériségről és leépüléséről, egyoldalú a jobbágyság megszűnéséről, a bérleti (*copyhold*) rendszer kialakulásáról, az angol társadalom szerkezetéről olvasható hazai szakirodalom történet szemlélete és ismeretanyaga.

Derby grófság birtokostársadalmáról 1983-ban megjelent monográfiához képest (*The Derbyshire Gentry in the Fifteenth century*), amelynek szerzője Susan M. Wright, dolgozatomban az alábbi újdonságokat hordozza. Susan M. Wright a grófság birtokostársadalmát (*gentry*) vizsgálta, ezen belül is a lovagi és *esquire* csoportra fektetett hangsúlyt, az alsóbb *gentleman* csoportja kisebb figyelmet helyezett, a földbirtokosi és a gazdag paraszti csoport közötti átmenetet pedig teljesen figyelmen kívül hagyta. Az ő műve nem komplex leírása Derby grófságnak, ugyanis nem vizsgálta a földművestársadalom szerkezetét, a jobbágyság vagy a hűbériség leépülését, a városokat, a közigazgatást és a grófság demográfiai adottságait. Ezzel szemben dolgozatomban a grófság településszerkezetének, birtokrendszerének, demográfiai adottságainak, laikus társadalmának és intézményeinek leírására vállalkoztam, vagyis lehetőség szerint teljes képet adtam a grófság társadalmáról és berendezkedéséről.

Az angliai, és így Derby grófsági birtokrendszer alapszerkezete az 1066. évi normann hódítás után alakult ki. a hűbéri birtokrendszer alapelemei a honorok és báróságok voltak. amelyek feudumokból álltak. A hűbértartókért katonai és egyéb szolgáltatásokat teljesítettek a hűbéresek. Megfigyelhető a hűbéri szolgálati kötelekeztől mentes birtoktípus kifejlődése, amelyet *socagium*nak neveztek. A kései középkorban a hűbéri szolgálatok megszűntek, pénzre váltották őket, és sok birtok *socagiummá* alakult. A jog- és birtokrendszer fejlődésének eredményeként a XIII. századra definiálni tudták a szabad birtokok (*freehold, liberum tenementum*) egyes fajtáit, amelyek közé hűbéri-, egyházi-, polgári- és szabad paraszti birtokokat soroltak. Ezeket pontosan megkülönböztették a nem szabad, vagyis jobbágyi birtoktól. Az angol fejlődés fontos sajátossága, hogy fennmaradt, és a kései középkorban virágzott a szabad paraszti birtok, és ekkor alakult át a jobbágyi birtok, megszűnt a földhasználatért járó munkajáradék, csökkentek a paraszti munka- és terményjáradékok, kialakult a földbérlet. a föld használatáért előre kialkudott összeget fizettek a földművesek. Az ilyen bérelt földet nevezték *copyhold*nak, amely jogi értelemben nem volt szabad birtok (*freehold*). A föld bérlője (*copyholder*) nem rendelkezett szabadon a birtokkal, mert az ura tulajdonához tartozott, aki bérbe adott földjét szabad birtokként (*freehold*) tulajdonolta. A *copyhold* már nem minősült jobbágyi birtoknak, ugyanis nem jártak utána jobbágyi szolgáltatások.

A hűbéri birtokok honorok, báróságok több tucat, a feudumok egy-két uradalomból álltak, amelyek községekből és falvakból szerveződtek, nagyobb uradalmakat tucatnyi falu alkotott, például Derby grófság északi részén hatalmas kiterjedésű királyi uradalmak jöttek létre a normann hódítás után, de a grófság déli részén, amely döntő részben a Tutbury honor birtokállományához tartozott, a hűbéresek feudumainak többsége egy-két uradalomból állt, és az uradalmak egy-két falut foglaltak magukba. A grófság birtokszerkezetének kapcsán érdemes megemlíteni a Peak Forest királyi erdőt, és a Lancasterek birtokaihoz tartozó Duffield Forestet. A grófság legnagyobb birtokosai a korona és a Lancaster dinasztia, a Lancaster hatalmi túlsúly leginkább a XV. század első felében érvényesült, amikor ők ültek Anglia trónján, és családi birtokaikon kívül a koronabirtokokat is ellenőrizték. A grófság két bárói családja a Grey és Blount vagyonát és hatalmát tekintve messze lemaradt a Lancasterek mögött. A grófsági birtokos családok többségének birtoka nem volt nagyobb egy-két feudumnál, a vagyonosabb lovagok rendelkeztek 4-5 uradalommal, esetleg több lovagi

hűbértokokkal, közéjük sorolható a Cokayn, Longford, Okover, Vernon család. Az ő birtokaik rendszerint szórtan helyezkedtek el. A királyi és arisztokrata birtokközpontok kivételével ritka volt a koncentrált földbirtok a XV. századi Derby grófságban, a birtokok egy mag köré szervezésének folyamata ekkor vette kezdetét.

Derby grófság birtokszerkezetének elemző leírását disszertációm leginkább kidolgozott és legtöbb új eredményt tartalmazó részének tekintem, amely a rendelkezésre álló forrásokból összegyűjtött adatok aprólékos összehasonlítását és részletes elemzését tartalmazza, külön értékének tartom, hogy a grófság csaknem teljes birtokállományát és széles birtokosi körét foglalja rendszerbe. Dolgozatom további újdonsága a birtokszerkezet ábrázolása községhatáros térképeken. Ezt a módszert Engel Pál tanácsai alapján alkalmaztam. Ehhez hasonló, részleteiben ennyire finoman kidolgozott középkori birtoktérképet sem angol sem más nyugateurópai ország vonatkozásában nem találtam, angol vonatkozásban teljes mértékben alkalmazható, amint azt Derby grófság birtoktérképei szemléltetik. Ez a metodika érdemes arra, hogy magára vonja angol és más európai, illetve tengeren túli medievista műhelyek érdeklődését.

A birtokrendszer kapcsán érdemes megemlíteni azt, hogy a későközépkorban változni kezdett a földhöz való viszony. A virágzó középkorban a birtokos presztízsenek megítélésakor döntő fontosságú volt, hogy egy-egy honor és báróság mennyi feudumból állt. Például a Peverel honor Derby grófságban csak kisebb birtokrészekkel rendelkezett, de összességében 60 és fél feudumot foglalt magába. A kései középkorban a társadalmi presztíz és vagyon már nem csak a földbirtokból származott, egyre nagyobb szerepe lett a jövedelemnek, a járadékoknak és egyéb pénzben kapott juttatásoknak. A földbirtok fontossága továbbra is megfigyelhető, de már nem kizárólagos mércéje a vagyonnak.

Ez a szemléletváltozás a társadalom minden csoportjában bekövetkezett, a bémunka, a munkáért vagy hivatalviselésért kapott fizetés és jövedelem egyre fontosabbá, a birtokadományok ritkábbá váltak, a fizetések, járadékok és pénzben biztosított juttatások egyre gyakrabban jelentek meg szolgálatok viszonzásaként.

A hűbéri kötelékrendszert felváltotta a fizetett kíséret hűsége, a hűbéreseket helyett megjelentek az évjáradékkal, alkalmi fizetéssel, egyéb juttatással honorált zsoldosok, hivatalnokok és udvari emberek. A társadalmi presztíz alapja a hűbériség virágkorában a lord származásán és hivatali rangján kívül a hűbéreben álló lovagok számán alapult, de a XIV-XV.

században már nem ez jelentette a társadalmi, politikai presztízst, hanem a lord udvartartásának nagysága, kíséretében felvonuló fizetett fegyveres csatlósainak száma. Emellett a vagyon, jövedelem, származás és hivatalviselés is fontos szempontként jelent meg egy-egy személy megbecsültségének alakulásában. Természetesen a földbirtok is fontos szerepet játszott, de az említett értékek egyre nagyobb jelentőségre tettek szert. A XIV. századtól fontossá vált az iskolázottság, a korona és a lordok növekvő számban alkalmaztak iskolázott hivatalnokokat. Ez kedvezett a jogászai ismeretekkel rendelkező világi értelmiség kialakulásának, középbirtokosi vagy alacsony származású tanult fiatalok előtt nyílt meg az érvényesülés lehetősége.

A földhöz való viszony és a hagyományos középkorias kapcsolatrendszer átalakulását jelezte az, hogy jobbágyság helyett egyre gyakrabban dolgoztak bérmunkások. A korábbi jobbágysági, szolgai kapcsolatokat lassanként felváltották az újak, vagyis szerződéseken, fizetésen alapuló kapcsolatok, bérleti rendszerek. A jobbágyság megszűnése az 1348-9. évi pestis után öltött országos méreteket. A földművesek tömegesen kezdtek városokba vándorolni, illetve kedvező bérleti feltételeket ígérő földesurak birtokaira telepedtek. A belső vándorlást társadalmi tagolódás követte, kialakult a bérmunkások, napszámosok csoportja, a paraszti társadalom kisebb része vagyonosodni kezdett, és az állam megnyitotta ez előtt a csoport előtt a társadalmi felemelkedés lehetőségét, a politikai életbe való bekapcsolódás bizonyos módjait.

A társadalom élén a legnagyobb birtokokkal és jövedelemmel rendelkező lordok álltak, a parlamentbe személyes meghívó alapján jelentek meg, ők alkották a *nobility* szűk körű csoportját. Az országos jelentőségű arisztokrácia csoport jogilag is elkülönült az alatta álló grófsági birtokosi csoportoktól, ugyanis a legmagasabb rendű politikai jogokkal rendelkezett, személyesen vehetett részt országgyűlésének irányításában. A *noble* csoporthoz sorolható személyek hercegek, ércegek, grófok, bárók rendelkeztek azzal a joggal, hogy peres ügyeiket közvetlenül magasabb királyi bíróságok elé vigyék, illetve feleltük csak a parlament ítélték. Ez éles jogi elkülönülést jelentett az alatta álló csoportoktól.

Az angol történetészek *gentry*-nek nevezik a grófsági birtokostársadalmat, amely sem vagyoni, sem jogilag nem egységes, élén a lovagi csoport állt, amelynek tagjai jól elkülöníthetők a többiekétől, ugyanis lovag csak lovaggá ütés révén lehetett valaki, amelynek előfeltételeként legalább évi 40 fontot jövedelmező szabad birtokkal kellett rendelkeznie. A

lovagi csoport tagjai viselték a legfontosabb grófsági hivatalokat, közülük választották a grófság parlamenti küldötteit, *sheriff*jeit és békebíróit. A lovagok az adószedésben és toborzásban is részt vettek, a grófsági társadalomban ők rendelkeztek a legnagyobb presztízzsel, de személyesen már nem jelenhettek meg a parlament felsőházában csak követeik révén vehettek részt Anglia politikai irányításában.

Rangban a lovagi csoport alatt álltak a *squire*ők (*armiger*), akik többnyire kisebb birtokokkal és kevesebb jövedelemmel rendelkeztek, mint a lovagok, de egyes *squire*ők vagyona elérhette a lovagokét. A vagyonos *squire* és a lovag között az volt a különbség, hogy a *squire*t nem ütötték lovaggá, és ennek révén alacsonyabb rangban állt, lovagi címhez kötött hivatalokat pedig rendszerint nem viselt. A *squire* csoport tagjai a lovagoknál kisebb birtokokkal rendelkeztek. Vagyonosabb lovagi családok másod-, harmadszülött fiai is *squire* rangot viseltek, ugyanis a lovagi cím és birtok kizárólag az elsőszülött fiút illette.

A grófsági nemesi birtokostársadalom alsó fokán állt a *gentleman*. A *squire* és *gentleman* rangúak közötti különbség megállapítása problematikus, ugyanis a két csoport között nem alakult ki jogilag vagy vagyoniilag megfogható biztos határvonal. A *squire*ők vagyonosabb, a *gentleman*ek kevésbé vagyonos, illetve a legkevésbé vagyonos földbirtokosok voltak, akik még rendelkeztek nemesi származással. A XV. század elején még nem alakult ki a *gentleman* csoporthoz tartozás feltételrendszere. Általában azt tekintették *gentleman*nek, aki rendelkezett címerrel, és legalább egy szerény szabad birtokkal (*freehold, liberum tenementum*). *Gentleman* címet viseltek azok a lovagi vagy *squire* származású másod-, harmadszülött fiúk, akik csak szerényebb birtokot kaptak családjuktól, ugyanis az atyai birtokot és rangot az elsőszülött osztatlanul örökölte. *Gentleman* rangot viseltek királyi és főúri háztartások alkalmazottjai, bizonyos hivatalok betöltői, ugyanis magasabb hivatalok viselésével együtt járt a *gentleman* rang és megszólítás, még abban az esetben is, ha a hivatalnok születésére nézve nem volt *gentleman* származású. A XV. század végére XVI. század elejére kialakult a *gentleman* rang viselésének gazdasági feltétele, amely szerint legalább évi 10 font szabad birtokból származó tiszta jövedelem birtokosa, illetve adózás után legalább 300 fontnyi ingóvagyonnal rendelkező személy felvehetette címerét, és kérhette *gentleman* rangra emelését.

A XV. század első felében még ezek a vagyoni feltételek nem alakultak ki, sok kisbirtokos viselte a *gentleman* rangot, aki a XVI. század elejére lecsúszott a szabad

paraszságba. Az angol nemesség tehát nyitott volt, ki lehetett csni belőle és nemessé lehetett válni megfelelő vagyon, vagy hivatalviselés révén.

Ennek oka az angol nemesség sajátos vonásában keresendő, ugyanis Angliában nem alakult ki jogilag egységes nemesség, a különböző rangú nemeseket különböző jogok illeték és kötelezettségek terheltek. A lovagi vagy a XVI. század elejétől *gentleman* rang viselése vagyoni feltételhez kötődött. Az egyes nemesi csoportok eltérő jogokkal rendelkeztek, grófsági parlamenti képviselő csak lovag lehetett, vagy lovagi cím felvételéhez elegendő vagyonnal rendelkező *squire*, de békebíró vagy *coroner* sem lehetett szegény *gentleman*. A hivatalviselés feltételeit törvények szabályozták, az 1429. évi választójogi törvény minimálisan évi 40 shilling adózott jövedelemhez kötötte a parlamenti képviselőválasztáson való szavazati jogot. Ezzel lényegében a szegényebb *gentlemanek* kiszorultak a politikai élet egyik fontos színteréről, ugyanis a törvény értelmében nem szavazhattak grófságuk parlamenti képviselőjére, ugyanakkor a feltételeket teljesítő szabad parasztok gyakorolhatták a választójogot.

Az 1431. évi adóösszeírás tartalmazza Derby grófság szabad birtokkal rendelkező földbirtokosainak nevét, lakhelyét, birtokait, jövedelmét, címét és társadalmi rangját, amiből kiderül, hogy mely *gentlemaneknek* volt évi 40 shillingnél kevesebb szabad birtokból származó adózott jövedelmük, vagyis az 1429. évi választójogi törvény értelmében nem vehettek részt nemesi rangjuk ellenére grófságuk parlamenti képviselőválasztásán. Az adóösszeírásból az is látható, hogy kik voltak azok a földművesek, akik eleget tettek a választójogi törvény betűjének, és részt vehettek grófságuk politikai életében. A fenti módszer, amely alapján kiválogattam a törvény értelmében választójoggal nem rendelkező *gentlemaneket*, és a választójog gyakorlására jogosult *yeomaneket*, dolgozatom új eredményei közé sorolható, amelyhez hasonló jellegű elemzésnek nem akadtam nyomára az angol szakirodalomban. Az angol kutatók a grófsági parlamenti választásokon megjelent, és *sheriffek* által jegyzékbe foglalt szavazók listáit vizsgálták, amelyekből csak nagyon kevés maradt fenn a XV. századból. Derby grófság esetében nem találtam ilyen listát, de az említett módon meghatároztam 119 személy nevét, aki jogosan adhatta le szavazatát grófsága parlamenti képviselőválasztásán, és ennek a csoportnak társadalmi összetételét is megállapítottam.

Angliában nem alakult ki nemesi adómentesség, tehát nemessége révén senki nem élvezett gazdasági, anyagi előnyöket. Politikai jogok sem illettek meg senkit pusztán nemesi rangja miatt csak akkor, ha ehhez megfelelő birtok és jövedelem is társult, a királyi bíróságokon való megjelenés joga sem kötődött nemesi ranghoz. A későközépkori angol jog szabad birtokosokat, illetve szabadokat ismert, és szolgai helyzetben állókat, vagyis jobbágyokat (*villein, villanus*). A személyében szabad és szabad birtokkal (*freehold, liberum tenementum*) rendelkező csoport társadalmilag sokféle elemből állt. Jogi értelemben szabad birtoknak minősült az örökletes hűbértartás minden fajtája, a polgári birtok, és a *socagium*, amit szabad parasztok is birtokolhattak. Emiatt jogilag szabad birtokosnak (*freeholder*) számítottak a hercegek, örgrófok, grófok, bárók, lovagok, *squire*ök, *gentleman*ek és szabad birtokkal rendelkező szabad földművesek (*freeholder*), akiket esetenként *franklin*nek (*francelanus*) neveztek. Ők a közjog szerint azonos csoportba tartoztak, birtokaikat ért sérelem esetén közvetlenül fordulhattak királyi bíróságokhoz, amelyek azonos jogi eljárások és azonos törvények szerint ítélték meg birtokpereikben. Ezt a jobbágyok nem teheték meg, ugyanis az ő ügyeikben földesuraik bíróságai jártak el. A jog a hivatalviselés elosztása tekintetében különbséget tett bizonyos csoportok között, de a földjog és polgári peres eljárások esetében minden szabad birtokkal rendelkező személy felett azonos törvények és eljárások szerint ítélték meg a királyi bíróságokon. Ez a gyakorlat a közjog erősödésével egyre több jogterületre terjedt ki.

A társadalmi választóvonal nem nemes és nemtelen, hanem szabad birtokos és jobbágy között húzódott. Ez véleményem szerint az angol fejlődés sajátos vonása, amely eltér a kontinentális társadalomfejlődési mintáktól. A XIV. század végi és XV. század eleji grófsági társadalom fontos fejlődési folyamata a jobbágyság megszűnése, amely az 1348–9. évi pestis után gyorsuló ütemben zajlott, ennek következtében csökkenni kezdett a szabadok és jobbágyok közötti különbség.

A pestis előtt az angol földesúr jövedelmének döntő hányada saját kezelésű birtokán robotmunkával megtermelt gabona piaci értékesítéséből származott. A földesurak ragaszkodtak jobbágyaikhoz, és szigorúan behajtották járadékaikat. A pestis következtében Anglia legalább 30%-os népességvesztést szenvedett, az életben maradt jobbágyok robotmunkája kevésbé vált a földesúri saját kezelésű birtokok megműveléséhez, ezen kívül sok jobbágyi birtok is üresen maradt. A legnehezebb járadékokat teljesítő jobbágyok országos

méretű vándorlásba kezdtek, elsősorban a fiatal, még családalapítás előtt álló lányok és fiúk szöktek meg uraik birtokairól, vándoroltak városokba vagy más uradalmakba, ahol kedvező munkabért fizettek nekik, vagy könnyű feltételekkel bérelhettek földet. A földesurak egy része, hogy megtartsa birtokain a munkaerőt, enyhíteni kezdte a jobbágysági járadékokat, és a földhasználatért nem robotmunkát követelt, hanem bérleti díjat. A jobbágyság és a földesúr megállapodott a bérleti feltételekről, amit írásban rögzítettek, és erről a bérlő másolatot kapott. Az ilyen jogcímen tartott birtok lett a *copyhold*, birtokosa a bérlő (*copyholder*). A jobbágyság leépülésének folyamatát erősítette a földesurak gazdasági érdeke, ugyanis a népességvesztés következtében megrágult a munkaerő, és a gabonafogyasztás visszaesése miatt csökkent a gabonapiac forgalma, emiatt a földesúrnak nem csak a munkaerő biztosításával, hanem terménye értékesítésével is súlyos gondjai adódtak. A földesurak abban váltak érdekeltté, hogy ne munkajáradékot követeljenek a földhasználatért, hanem bérleti díjat. A pestis előtt a népességtöbblet miatt drágák voltak a földbérletek, sok volt az ember és kevés a föld. A pestis után ez megváltozott kevés lett az ember és földbőség alakult ki, a bérleti díjak stagnáltak, esetenként csökkentek, ezért a földbirtokosok hosszú időre, 20-30 évre előre kötöttek bérleti szerződéseket. Ez a földesurak számára kedvező helyzetet eredményezett a XV. század elejére, ugyanis mentesítették magukat a termények piaci értékesítésének gondjaitól, ezt a terhet a bérlők vállaira rakták, ugyanakkor megszabadultak a munkaerő biztosításának problémáitól. Hosszú bérleti szerződésekkel kiküszöbölték a bérleti díjak ingadozását, így a piaci viszonyoktól jelentősen függetlenített előre tervezhető bevételhez jutottak.

A jobbágyság szívesen fogadták a bérleti rendszert, mert megszabadultak számos régi köztartozástól elsősorban a robottól, megnövekedett személyes szabadságuk, bár jogilag még jobbágyság maradtak a gazdálkodásban nagyobb önállóságra tettek szert. Aki ügyesebben gazdálkodott nagyobb bevételhez jutott, földet bérelhetett és bérment munkát alkalmazhatott. Megkezdődött a földművesek gyors vagyoni tagolódása. Aki időben felismerte, hogy melyek a legjobban értékesíthető mezőgazdasági termékek, és elég sokat termelt belőlük, gazdaságilag sikeresé vált, és az alacsony bérleti díjak miatt kedvező feltételekkel bérelhetett földet. A XV. század közepére, végére lényegében megszűnt a jobbágyság, kialakult a bérlői rendszer. A jobbágyság (*villein*) utódja a *copyholder* jogilag még szolgarendű volt, de már nem robotolt, szabadon költözött, bérleti díjat fizetett a földhasználatért, és számos jobbágysági köztartozástól megszabadult.

A jobbágyság megszűnésének gazdaságon kívüli oka az állami beavatkozásban keresendő. A XV. század második felében az állattenyésztés, a juhtenyésztés egyre jövedelmezőbb lett, és a földesurak feltékenyen figyelték földjeiket kevés pénzért bérbe vevő bérlőik egyre sikeresebb gazdálkodását. A földesurak a XV. század második felében egyre inkább bekapcsolódtak a gazdálkodásba, ami azzal járt, hogy bérlőik bérleti szerződéseit nem hosszabbították meg, elűzték őket. A XVI. század elején annak ellenére felgyorsult ez a folyamat, hogy az állam a *copyholdert*, főleg a vagyonosokat kiváló adófizetőnek tartotta. Egyre több esetben ítéleztek királyi bíróságok *copyholderek* ügyében. Az állam egyre több *copyhold* feletti jogkört igyekezett elvenni a földesurasági bíróságoktól, és királyi bíróságoknak átadni. A földesurasági bíraskodás jogköröket veszített, ennek ellenére a *copyholderek* jelentős részét elűzték, de ez a folyamat is a jobbágyság megszűnését segítette, ugyanis a *copyholder* elűzésével a földbirtokos már semmilyen ügyben sem ítélezett elűzött bérlője felett. Az elűzött bérlő jogállásával senki sem törődött, lényegében szabad emberre vált.

A jobbágyság megszűnésével és a bérlői rendszer kialakulásával a bérlők jogi helyzete egyre inkább a szabad emberek jogi helyzetéhez közelített, a szabadságot könnyen megszerezhetette az, aki elsőként ura birtokáról, de a szabadság megszerzésének kényelmesebb és költségcsökkentőbb módja a felszabadítás megvásárlása volt.

Az angol földművestársadalom szerkezetileg bonyolult képet mutatott a középkor végén, ugyanis szabad parasztok, foglalkozó számú jobbágyok és sokasodó *copyholderek* alkották, akik jogállása különbözött. A társadalom szerkezetét bonyolította, hogy a korabeli szemlélet nem jogállás szerint csoportosította a földműveseket, hanem más alapon.

A földművestársadalom élén, közvetlenül a *gentleman* csoport alatt állt a *yeoman*, amely nem jogi kategória. A *yeoman* az a földműves volt, aki vagyont szerzett, földet bérelt, esetleg vásárolt, bér munkát alkalmazott, piacra termelt és piacról élt. A *yeoman* lényegében vidéki, többnyire mezőgazdasági vállalkozó, aki pénzét befektette. A *yeoman* csoport tagjai származhattak a szabad parasztságból, de lehetek *copyholderek* vagy jobbágyok is, nem a jogállás, hanem az életmód, életstílus, gazdálkodás és vagyon játszott szerepet a társadalmi megítélésben. Ennek oka, hogy egy vagyonos, de jobbágyi vagy *copyholder* jogállású földműves a falu közösségében nagyobb presztízzsel rendelkezett, mint egy személyében szabad, de vagyonnal, földdel, házzal nem rendelkező bér munkás vagy kisbirtokos paraszt.

A földművesek *yeoman* alatti csoportjának a *husbondman*nek ismérveit szintén nem lehet jogilag meghatározni. A *husbondman* társadalmi kategória, amelynek tagja a *yeoman*hez hasonlóan lehetett személyében szabad és nem szabad jogállású. Ez a csoport abban különbözött a *yeomantól*, hogy kevesebb földdel rendelkezett, gazdálkodása inkább hasonlított a hagyományos paraszti gazdálkodáshoz, amelynek célja a földműves családjának ellátása, adóinak és bérleti díjának kifizetése. A *husbondman* gazdálkodása kevésbé volt piacra irányuló, mint a *yeomané*, csak ritkán alkalmazott bérmunkást, lehetőség szerint családjá munkarejével dolgozott, de még meg tudott élni földje terméséből, nem kényszerült arra, hogy másokhoz elszegődjön napszámba.

A *husbondman* alatt álló csoportok a kisebb vagy töredéktelkeken gazdálkodó földművesek, akik már nem tudtak megélni földjükből, megélhetésüket más forrásból kellett kiegészíteni, de még rendelkeztek saját vagy bérelt földdel.

A társadalmi rangsor alján azok a földnélküli bérmunkások álltak, akik vagyonosabb emberek háztartásában fizetésért és ellátásért dolgoztak, vagy napszámosként, uradalmi esetleg városi munkásként keresték kenyerüket. A korabeli társadalmi szemlélet különbséget tett közöttük, előbbieket *serviens*, utóbbiakat *laborus* néven írták le a fejadók (*poll tax*) listáin 1379-ben.

A városi társadalom szigetként jelent meg a grófság világában, a polgárok jogi értelemben szabad emberek voltak, a polgári földbirtok (*tenure in burgage*) jogilag szabad birtoknak (*freehold, liberum tenementum*) minősült. Ennek következtében a kései középkorban már szabadon járulhattak királyi bíróságok elé, amelyek ugyanazon törvények és eljárások szerint ítéleztek ügyeikben, mint más szabad birtokosok esetében. Ahány városias település (*borough*) volt, annyiféle kiváltság létezett. A város élén álló előkelőket *alderman*nek nevezték, ők tartották kézben a jelentősebb hivatalokat, és irányították a közeletet. A városi népesség nagyobb részét a polgárság alkotta, rajtuk kívül bérmunkások, napszámosok játszottak gazdaságilag fontos szerepet, de jelentős részük nem kapott városi polgárjogot.

A későközépkori Anglia intézményrendszerének fejlődése a királyi hatalom erősödését jelzi, ugyanis a XIII. század végére jelentőségüket veszítették a korábban hatalmas hűbérúri bíróságok, mivel a Magna Carta minden szabad ember számára biztosította, hogy királyi bíróságok elé vihesse ügyét. Az uralkodók tudatosan erősítették a királyi bíróságokat, és

megszervezték saját pártjukat a grófságokban. A hűbériség leépülésével tovább csökkent a hűbérúri bíróságok jogköre, a kialakuló közjog (*common law*) egyre nagyobb jogterületre terjedt ki, a magánbíróságok hatáskörét fokozatosan korlátozták. A *general eyre* bíróságát felváltották más bíróságok (*assize, oyer and terminer, gaol delivery, trailbaston*), amelyek jogköreit a XIV. század végétől XV. század elejétől egyre gyakrabban vették át békebírák (*justices of the peace*) bíróságai, amelyek a törvényhozástól kapták hatalmukat. A békebírákat a grófság közössége választotta, és nem az uralkodó jelölte ki, mint a korábbi bíróságok vezetőit, de ez nem tekinthető az uralkodói hatalom háttérbe szorulásának, ugyanis a királyok igyekeztek saját embereiket győzelemre segíteni a grófsági tisztviselő választások alkalmával. Az igazságszolgáltatásban továbbra is működött a járási és grófsági bíróság, de ezek jogkörét a 40 shillingnél kisebb értékről folyó perekre korlátozták, a büntetőjogi eljárásokat pedig királyi bíróságok hatáskörébe utalták. Helyi szinten csak a kisebb büntetőjogi perekben hozhattak ítéletet, például tettegesség, kisebb erőszakos cselekmények, fegyver nélkül elkövetett birtokháborítás, garázdaság, károkozás, rágalmazás, szerződésszegés, lopás.

A földesurasági bíráskodás a jobbágyság leépülése idején is működött az uradalmakban, de egyre kevesebb ügyet tárgyalt. A jobbágyság leépülésének kezdete előtt a földesurasági bíráskodás munkajáradék elmulasztásával, járadékok késedelmes teljesítésével, jobbágyok közötti földügyletekkel és más vitás kérdésekkel foglalkozott. A földesuraság kisebb büntetőjogi perekben is ítélezhetett, de az eljárások döntő többsége a jobbágyok járadékfizetési kötelezettségéről folyt. A bérleti rendszer kialakulásával megszűnt a robot, és sok egyéb kötelezettség, amivel a jobbágy urának tartozott. A bérlok a továbbélő jobbágyi járadékokat és a földhasználat ellenértékét pénzben teljesítették, emiatt a földesúri bíróságoknak egyre kevesebb ügyben kellett eljárniuk, lényegében a bérleti díjak teljesítésére és a föld körüli vitás kérdésekre korlátozódott működésük. A bérlo (*copyholder*) jogilag még nem volt szabad, de a gyakorlatban lényegében szabaddá vált, ugyanis kötelezettségei teljesítése után szabadon távozhatott, városba költözhetett, és új lakhelyén rendszerint nem kérdezték jogállását, mivel megtartásra érdemes munkaeőrt láttak benne. A jobbágyok személyére vonatkozó perek jelentős részét a XV. században már nem is tűzték napirendre. Ilyen volt például a *leverwitenak* nevezett bírság, amelyet erkölcstelenekre szabtak ki, de a pccstis után egyre ritkább a földesurasági beavatkozás a jobbágyok magánéletébe. A túlságosan

szigorú földesurat bérlővé váló jobbágysai elhagyták, illetve csak a bérleti szerződésben rögzített feltételeket voltak hajlandók teljesíteni.

Westminster központi királyi bíróságai egyre erősebbek lettek, a helyi bíróságok fellebbviteli bíróságaivá váltak. Ez az uralkodói akarat és törvénykezés érvényesülésének kedvezett.

A kései középkorban átalakult Anglia politikai berendezkedése, a hűbériség generációkat összekötő kapcsolatrendszerét felváltotta a szerződésen alapuló lord-csatlós viszony, amely nem öröklődött, nem járt földadománnyal, és nem biztosított a lord számára jogilag garantált hatalmat csatlósa személye felett. Az uralkodó és a jelentősebb földbirtokosok népes kíséretet szerveztek maguk köré, a társadalmi megbecsülés kivívásának, és hatalmuk mutogatásának eszközeként vált fizetett kíséretük. A király és bárói számíthattak kíséretük tagjainak szavazataira a grófságok parlamenti képviselőválasztásán, vagy más tisztségviselők jelölésekor. Derby grófságban a Lancaster párt volt a legerősebb köszönhetően a kiterjedt Lancaster birtokoknak, és az ott tisztségeket viselő grófsági birtokosok szavazatainak.

A politikai intézményrendszer, a hatalomban való részvétel nem csak származáshoz kötődött, hanem vagyonhoz és jövedelemhez. A megfelelő vagyonnal rendelkező szabad földművesek politikai jogokkal való felruházása a középkor végi angol politikai fejlődés fontos eredménye. Parlamenti képviselő az lehetett, aki lovag volt, esetleg született *gentleman* és rendelkezett a lovaggáütés anyagi feltételével, vagyis évi 40 font szabad birtokból származó tiszta jövedelemmel. A legtöbb grófsági hivatal esetében törvények szabályozták a hivatali cenzust. Általában évi 20 font szabad birtokból származó tiszta jövedelem birtokában, és megfelelő kapcsolatokkal már magasabb grófsági hivatalhoz (*escheator, justice of the peace*) lehetett jutni, a kisebb jövedelmű birtokok gazdái a bíróságok ítélőtestületében (*jury*) kaphattak helyet.

A kései középkorban jelentős változások figyelhetők meg Derby és Anglia más grófságainak életében. A presztízs, a megbecsültség már nem csak származáson és földbirtokon alapult, hanem egyre fontosabbá vált a vagyon és jövedelem, amely eredményes munka vagy iskolai végzettség birtokában vállalt magasabb hivatal révén elérhetővé vált. A jogi státusz egyre kevésbé határozta meg az emberek társadalmi megítélését, és egyre nagyobb szerepe lett ebben az életmódnak iskolázottságnak, életstílusnak. A különböző jogi

státuszok, a szabadság, a rangok és címek megszerezhetővé váltak, és önmagukban vagyon nélkül nem jártak különösebb előnnyel.

A korona egyre határozottabban folytatta azt a politikát, amely eredményeként a sokféle középkori jog érvényét veszítette, a hűbérjogot, városi jogot, magánbíráskodási jogköröket, helyi szokásjogot felváltotta a társadalom egészét egységes keretbe foglaló közjog (*common law*), amely csökkentette, illetve átjárhatóvá tette az egyes csoportok közötti középkorias jogi válaszfalakat, és megteremtette a mobilitás lehetőségét. A jobbágyság szabadokká válhattak, a földművesek vagyont szerezhettek, és parlamenti választójogot kaphattak, az elszegényedő nemesek hivatali pályára lépve biztos megélhetéshez juthattak, és a városok kapui mindenki előtt megnyíltak. A társadalmi mobilitás csatornáit elsősorban az egymás alatti és feletti csoportok között nyíltak meg, de akad néhány példa magasra ívelő életpályákra és látványos bukásokra egyaránt. A későközépkori társadalmi és intézményi fejlődés az újkorban éreztette pozitív hatását Anglia korai és gyors polgári átalakulása idején.

Fontosabb publikációk:

1. A Brit-szigetek krisztianizációjának néhány problémájáról
Világtörténet 1989/tél (4. szám) 18-26.
2. Beda Venerabilis földrajzi szemléletének néhány eleme
ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA. TOMUS XCIX. Szeged 1995.Szerk.: Galamb György. 41-51.
3. Spanyolországi források a kalandozó magyarok 942. évi hadjáratairól.
ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA. TOMUS CIII. Szeged 1996. Szerk.: Dr. Tóth Sándor László. 43-49.
4. A királyi hatalom isteni eredete a nyugati politikai gondolkodásban az 5-8. században
Aetas 1997/2-3. 137-160.
5. Derby grófság birtokszerkezete a 14-15. században
ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA. TOMUS XCIX. Szeged 1998.Szerk.: Galamb György. 89-112.
6. Szerkezeti különbségek a nyugati hűbéri és a magyarországi rokoni-nemzeti társadalomszerveződés között. In: Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Szerk.: Homonnai Sarolta-Piti Ferenc-Tóth Ildikó. Szeged 1999.
7. Az angol földbirtoklás átalakulása a kései középkorban
Stációk. Erdély – Európa – Latin-Amerika. Tanulmányok Wittman Tibor emlékére.
Szerk.: Anderle Ádám és Nagy Marcel. Szeged 1999. 19-24.
8. A Brit-szigetek. In:Európa és Magyarország Szent István korában. Szerk.: Kristó Gyula és Makk Ferenc. Szeged 2000. 139-153.
9. Az angol-magyar kapcsolatok néhány vonatkozása az 1390-es évek közepén.
In:"Magyaroknak eleiről" Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére.
Szerk.: Piti Ferenc-Szabados György. Szeged 2000. 515-535.
10. Skandináv források adatai a kelet-európai steppére. In: A Kárpát-medence és a steppe.
Magyar őstörténeti könyvtár. Szerk.: Márton Alfréd. Szeged 2001. 173–180.

Derby grófság a kései középkorban

